

EIS-nieuws

Vervolg cursus Planten en dieren herkennen

SoortenNL heeft in 2021 een digitale cursus Planten en dieren herkennen georganiseerd. Hiervoor bleek veel belangstelling, maar liefst 1700 natuurliefhebbers deden mee. Daarom is er voor gekozen om een vervolg te organiseren. De wintercursus bestaat uit vijf lessen waarvan een over insecten (door Aglaia Bouma). De kosten zijn 25,00 €.

Roy Kleukers

Meer info en opgeven: <https://soortennl.nl/Cursus-Veldbiologie>

Met z'n Allen: Plantengallen!

Dankzij het atlasproject Met z'n Allen: Plantengallen! is er veel gebeurd. In 2019 hadden we al een mooie opmaat met drie gallexcursies, in 2020 startte het project met (door corona) weer drie excursies, aangevuld met een digitale excursie. In 2021 hadden we vier excursies en er staat nog één winterexcursie op de planning, want ook in de winter zijn er plantengallen te zien.

Naast excursies zijn er ook inmiddels vier nieuwsbrieven verschenen, met weetjes, nieuwtjes en wat er zoal gebeurt met plantengallen. Ook de pers wist ons bij de start goed te vinden. Zo is er een artikel geweest in Trouw en was ik bij Vroege Vogels. Daarnaast was er een Gallenpuzzel in Floron-tijdschrift Planten en waren er lezingen bij de veel gevolgde natuurcursus van SoortenNL, de Floron-dag en beide Jeugdbonden voor Natuurstudie.

Voor 2022, het laatste veldjaar van het project is de verschijning van de nieuwe EIS Veldgids Plantengallen gepland, een heruitgave van de gids van Roelof-Jan Koops die inmiddels vrijwel uitverkocht is. Ondertussen werkt stagiair Annemoon Tiemens aan enkele berichten voor Nature Today, om plantengallen meer onder de aandacht te brengen. Eerder dit jaar toonde stagiair Wouter van der Ham al aan dat esdoorn en haagbeuk in hun inheemse verspreidingsgebied meer plantengallen hebben dan in het deel van ons land waar deze boomsoorten niet inheems zijn.

Sinds de start van het project is Wouter Bosgra actief om waarnemingen te valideren. Daar is recent ook Jan van Harten bijgekomen. De oudere databases zijn grotendeels door stagiair Mathias Verhaak aan elkaar geknoopt.

In het laatste veldjaar gaan we nog excursies doen met enkele veldbiologische partnerorganisaties, is het de bedoeling om de laatste oude datasets aan het galbestand toe te voegen en zo veel mogelijk van het galbestand in Waarneming.nl in te laden.

Matthijs Courbois

HommelHulp Nederland 2017-2021

In oktober 2021 werd het vierjarige project HommelHulp Nederland afgerond. Het eindverslag is beschikbaar op de website van EIS, hieronder wordt een samenvatting van het project gegeven.

Het project had als doel het beter beschermen van bijen en hommels door (1) het opdoen en delen van kennis en (2) de opzet van landelijke monitoring. Het project bestond uit vijf projectpijlers waarin die doelen telkens als rode draad terugkeren: Bescherming, Landelijke monitoring, Kennisontwikkeling, Kennisontsluiting en Educatie.

In de pijler 'Bescherming' werd middels cursussen, lezingen en adviezen op maat kennis gedeeld over bijvriendelijk groenbeheer. Daarnaast werd in samenwerking met studenten onderzoek gedaan naar de verspreiding en levenswijze van de zandhommel, heidehommel en grashommel, zodat deze sterk bedreigde soorten beter beschermd kunnen worden. In de pijler 'Landelijke Monitoring' werd het Meetnet Hommels uitgerold en werden cursussen georganiseerd om de tellers te ondersteunen. Voor 'Kennisontwikkeling' werden diverse onderzoeken gedaan door studenten bij Naturalis en de medewerkers van EIS en De Vlinderstichting. Onder 'Kennisontsluiting' werd kennis gedeeld door o.a. diverse media-uitingen, overleg tussen experts en de organisatie van een Europees hommelsymposium. In projectpijler 'Educatie', ten slotte, werd de Nationale Bijentelling georganiseerd en werd een soortzoeker voor hommels ontwikkeld.

Tuinhommel *Bombus hortorum* (foto Niels Godijn).

In 2022 zal in Entomologische Berichten nog een themanummer over hommels verschijnen, evenals een nieuwe KNNV-hommelgids. Meerdere initiatieven blijven de komende jaren nog lopen, zoals het Meetnet Hommels, het dijkenproject en beheercursussen in samenwerking met groen opleidingsbedrijf Naturio.

Het project HommelHulp werd financieel mogelijk gemaakt door bijdragen van Stichting Dioraphte, Zabawas en het Prins Bernhard Cultuurfonds. Daarnaast investeerden Naturalis, EIS Kenniscentrum insecten en De Vlinderstichting eigen tijd in het project. Veel deelprojecten zijn groter opgezet dan aanvankelijk gepland dankzij aanvullende financiële bijdragen van diverse partijen, waaronder: Wereld Natuur Fonds, Uyttenboogaart-Eliassen Stichting, LandschappenNL, provincie Zuid-Holland, provincie Drenthe, provincie Noord-Brabant, provincie Overijssel en diverse gemeentes.

Linde Slikboer

Aziatische hoornaar bereikt Drenthe

Het algehele beeld van de Aziatische hoornaar in 2021 is er eentje van stabilisatie. Er zijn in 2021 iets minder locaties met Aziatische hoornaar gemeld dan in 2020 (24 om 26). Veel van de locaties lagen in de bekende haarden: Zeeuws-Vlaanderen, omgeving Eindhoven, omgeving Sittard. Verrassend was de vondst in Meppel, ver buiten het oude areaal. De activiteit was hier eerst hoog, maar verdween geheel in de loop van september. Vermoedelijk is het nest te gronde gegaan.

We hebben nieuw voorlichtingsmateriaal ontwikkeld en geplaatst op eis-nederland.nl/aziatischehoornaar. Het aantal correcte determinaties bij meldingen is nog steeds erg laag (<<1%). Het blijft dus zaak van iedere melding bewijsmateriaal te evalueren.

Theo Zeegers

Eerste nieuwsbrief werkgroep vliegend hert

Voor het vliegend hert wordt sinds enkele jaren een netwerk aan monitoringroutes opgezet. Dit project is geïnitieerd door de provincie Gelderland en mag zich inmiddels ook verheugen op

een bescheiden bijdrage vanuit het NEM. Het idee is om volgens een vast protocol tellingen uit te voeren langs transecten, zodat op een gestandaardiseerde manier gegevens verzameld worden. Het doel hiervan is om op termijn trends te kunnen berekenen voor het vliegend hert. Dit protocol is in Italië ontwikkeld en wordt momenteel in verschillende landen toegepast. De reden daarvoor is dat de huidige manier van losse gegevens

verzamelen zich goed leent voor het verkrijgen van een verspreidingsbeeld, maar dat het onmogelijk is om iets te zeggen over trends.

Om op een eenvoudige manier informatie uit te kunnen wisselen onder de monitoringvrijwilligers is een digitale nieuwsbrief opgezet. De eerste is in november van dit jaar verschenen. Hierin is wat achtergrondinformatie over de monitoring gegeven, evenals over het internationale initiatief. Verder zijn het vooral de vrijwilligers zelf die aan het woord komen en ervaringen delen over de monitoring of bijzonderheden rond het vliegend hert. De nieuwsbrief is te downloaden van eis-nederland.nl/vliegendhert.

John Smit

Insectencamera's DIOPSIS

Ook in 2021 zijn er weer zo'n 100 insectencamera's in het veld geplaatst om de aantallen en biomassa van vliegende insecten te monitoren. De ontwikkelingen, zowel technisch als organisatorisch, zijn nog steeds in volle gang. Dit jaar is voor het eerst met een nieuwe camera DIOPSIS 2.0 gewerkt. Ten opzichte van de vorige versie heeft dit ontwerp een groot aantal voordelen: hij is robuuster, flexibeler, lichter, waterdichter en verbruikt minder energie. De camera is bijna volledig op afstand bestuurbaar. De plaatsing in het veld kan nu zonder enig gereedschap ('plug and play'). Groot voordeel is ook dat na een eventuele storing deze camera zichzelf weer 'aan' kan zetten zonder dat daar een mannetje (m/v) voor nodig is. De camera's worden gebouwd door Faunabit.

De camera's hebben in de nazomer en herfst van 2021 gestaan op de inmiddels 'traditionele' locaties in Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland en Gelderland. Nieuw is de deelname van de provincies Fryslân (9 camera's) en Flevoland (5). Het streven is om in Fryslân volgend jaar ook aansluiting te gaan zoeken met het grutto-onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. De resultaten van 2021 worden deze winter doorgerekend. Wij hopen op de digitale EIS-dag begin 2022 resultaten te kunnen presenteren

Theo Zeegers

De nieuwe DIOPSIS 2.0 camera.

Schotse aandacht voor Utrechtse ‘bijenhaltes’

Het Utrechtse bushokjesproject ging al meer dan eens de wereld over en afgelopen jaar werd het breed uitgemeten in een Schots bestuiversblog: <https://scottishpollinators.wordpress.com/2021/10/19/utrechts-new-treaty>. De van een sedumdak voorziene abri's konden rekenen op lovende woorden en zelfs navolging in verschillende steden. Het idee dat een dergelijke kleine ingreep een eenvoudige en positieve bijdrage kan leveren aan het milieu spreekt aan. Het sedumdak zorgt voor filtering van fijnstof, opvang van regenwater en verkoeling bij hitte, bovendien levert het een bijdrage aan de biodiversiteit in de stad. Ondanks het relatief kleine oppervlakte van slechts enkele vierkante meters, leveren de 360 aangepaste abri's samen een behoorlijke bijdrage. In het blog wordt ook ingegaan op het onderzoek dat door EIS Kenniscentrum Insecten in 2020 is uitgevoerd naar de toegevoegde waarde voor de biodiversiteit. Die bleek toen vooralsnog gering, vermoedelijk deels veroorzaakt door de droogte van dat seizoen maar ook door het gebruik van slechts één type plant: *Sedum*. In de aanbevelingen wordt aangeraden de diversiteit aan plantensoorten te vergroten teneinde de aantrekkelijkheid te verhogen voor bestuivers. Hier is de gemeente Utrecht in 2021 mee aan de slag gegaan. Dus wellicht dat de betreffende bushaltes daadwerkelijke ‘bijenhaltes’ kunnen worden, zoals ze genoemd worden in het Schotse blog.

John Smit

Problemen tussen wilde bestuivers en honingbijen in de Biesbosch

In de Biesbosch zijn grote populaties reuzenbalsemien aanwezig, een invasieve exoot uit de Himalaya. Imkers hebben dat de laatste jaren ontdekt en plaatsen in de nazomer daarom grote aantallen honingbijkasten rond de Biesbosch. We praten niet over tientallen maar cumulatief meerdere duizenden kasten. Aan de ene kant is dit vanuit de regelgeving toegestaan of beter gezegd: niet verboden. Aan de andere kant schuurt het met de natuurdoelstelling van het Natura 2000-gebied Biesbosch. De vraag van de provincie Zuid-Holland aan EIS was in kaart te brengen hoe erg dit nu eigenlijk is voor de wilde bestuivers. De resultaten hiervan zijn dat op grond van het voorzorgsbeginsel voor Natura 2000-gebieden (niks doen waarvan niet zeker is dat het de natuurwaarden kan aantasten) het aantal honingbijkasten beperkt zou moeten worden tot zo'n 120 (minder dan 5% van wat er nu staat!). Rondom de meest waardevolle delen van de Biesbosch zou een bufferzone zonder kasten in acht genomen moeten worden. De aanbevelingen zijn gebaseerd op een review van de internationale literatuur en eigen onderzoek van EIS in Nederland. Het hele rapport is te vinden op Bestuivers.nl onder Actueel.

Theo Zeegers

Trends in aquatische insecten

Onlangs verscheen een grote studie naar trends van insecten met aquatische larven. Deze studie is door EIS en Radboud Universiteit verricht in opdracht van STOWA, het overkoepelend kennisinstituut van de waterschappen. De studie is geba-

seerd op monsters over 27 jaar in acht waterschappen. Algeheel beeld van de studie is dat het aantal individuen over deze periode halveerde, maar de diversiteit toenam. Kort gezegd gingen de zeer algemene soorten, veelal verbonden aan sterk geëutrofiëerde sloten, hard achteruit en namen de zeldzamere soorten vaak juist toe.

De studie zelf vindt duidelijk negatieve effecten van eutrofiëring en toxische stoffen. Wat verontrustend is, is dat het niveau van met name toxische stoffen vaak nog (ver) boven de normen ligt. Er is dus de laatste decennia progressie geboekt, maar er is ook nog een wereld te winnen. Zie verder Stowa.nl/nieuws/onderzoek-ontwikkeling-watergebonden-insecten.

Theo Zeegers

Nederlandse Faunistische Mededelingen

In nummer 57 van NFM komt weer een grote diversiteit aan groepen aan bod. Deze keer veel aandacht voor exoten, dolkwespen, schorpioenmieren, mariene vlokreeften en spinnen. Ook twee bijdragen in de rubriek Waarnemingen en mededelingen. We zien dat de behoefte toeneemt om bijvoorbeeld nieuwe soorten laagdrempeliger te publiceren. We roepen dan ook op om meer gebruik te maken van deze rubriek.

- 1 F. Verheyde, J. Devalez & P. Geene – Eerste meldingen van dolkwespen in Nederland (Hymenoptera: Scoliidae)
- 7 K. Verhoogt & S. IJland – De sepia mierenjager *Zodarion rubidum* nieuw voor Nederland (Araneae: Zodariidae)
- 13 H. Hop – De kokerjuffer *Leptocerus lusitanicus* nieuw voor Nederland (Trichoptera: Leptoceridae)
- 19 P. Boer, J. Noordijk & A.J. van Loon – Schorpioenmieren *Crematogaster* in Nederland (Hymenoptera: Formicidae)

- 29 B. Aukema, J.D.M. Belgers, V.J. Kalkman, G. Lommen, M. Renden, H. Soepenbergh & M. Speelman – Nieuwe en interessante Nederlandse wantsen XI (Hemiptera: Heteroptera)
- 51 G.W.A. Pennards, J-W. van Zuijlen, E. de Bree & P.L.Th. Beuk – De sapstroomvlieg *Aulacigaster falcata* nieuw voor Nederland (Diptera: Aulacigastridae)
- 59 J.T. Smit, A. van Gilst, E. de Bree & A. de Wilde – Eerste populatie van de duistere villa *Villa longicornis* in Nederland (Diptera: Bombyliidae)
- 71 J.C. Dek – De steltmug *Dicranomyia affinis* nieuw voor Nederland (Diptera: Limoniidae)
- 75 M. Soesbergen – Het raderdier *Polyarthra luminosa* nieuw voor de Nederlandse fauna (Rotifera: Ploima: Synchaetidae)
- 81 M.A. Faasse & A. Gittenberger – De exotische vlokreeften *Aoroides longimerus* en *Erichthonius didymus* bereiken Nederland (Crustacea: Amphipoda)
- 89 M.A. Faasse & A.H.M. Ligthart – Aanvullingen op de kennis van de Nederlandse hydropoliepenfauna (Cnidaria: Hydrozoa)
- 95 C.F.M. den Bieman, M.C. de Haas & R. Soethof – The leafhopper genus *Rhopalopyx* in the Netherlands (Hemiptera: Auchenorrhyncha: Cicadellidae)

Waarnemingen en mededelingen

- 107 J. Noordijk & P. Boer – Eerste vondst van de exotische hangmatspin *Erigone dentosa* (Araneae: Linyphiidae)
- 109 J. Noordijk – Aanvullende vondsten van weduwen *Latrodectus* in Nederland (Araneae: Theridiidae)
- 115 Errata

Publicaties

Door Ed Colijn, Roy Kleukers [RK], Sylvia van Leeuwen (Mollusca), Jinze Noordijk [JN] & Menno Reemer [MR].

Publicaties EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden

- Aukema, B. & D.J. Hermes 2021. Verspreidingsatlas Nederlandse wantsen (Hemiptera: Heteroptera). Deel VI: Supplement. – EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden.
- Bosch, J. van 't 2020. Bijen in Papendrecht: Slobbengors en snelfietspad A15. – EIS2020-25, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Bosch, J. van 't 2020. Bijen op 34 locaties in Haarlem: nulmeting en advies. – EIS2020-27, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Bosch, J. van 't, G. Bos & R. van Grunsven 2021. Rivierrombout *Stylurus flavipes*: beschrijving van relevante aspecten van ecologie en voorlopige inschatting van de effecten van werkzaamheden op deze soort. – EIS2021-15, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden & VS2021.036, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Faasen, T., I. Raemakers, M. Reemer & J.[T.] Smit 2020. Trends van wilde bijen in Noord-Brabant. Rapportage 2019. – Ecologica & EIS2020-30, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Fernhout, T. & M. Reemer 2021. Bijen en andere bestuivers in stedelijk groen van Purmerend in 2021. – EIS2021-23, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Hooijmeijer, J., E. van der Velde, R. Fokkema, R. Howison, J. Onrust, E. Rakhimberdiev, A. Saarloos, E. Groenhof, Th. Zeegers & Th. Piersma 2021. Grutto Landschap Project: Jaarverslag 2020. – UG, WUR & EIS2021-06, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Koese, B. 2020. Aquatische macrofauna in het Bio Science Park te Leiden: nulmeting 2020. – EIS2020-29, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Kos, M. & M. Reemer 2021. Bijenmonitoring in duingebied Meijendel: herhaling 2021. – EIS2021-22, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Lugtenburg, J. 2021. De verspreiding en habitatkarakteristieken van de gewone oliekever rond het Haringvliet. – Studentenrapport Aeres Hogeschool Almere, EIS2021-14, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden & Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels.
- Nijssen, J. Bouwman, M. Weijters, R. Bobbink, J. Noordijk, B. de Wit, H. Sierdsma, E.O. Colijn & Th. Heijerman 2021. Biodiversiteit en duurzaamheid van oude bosreservaten. – Rapport Stichting Bargerveen, B-WARE, EIS2021-13, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden, Kroondomein het Loo en SOVON Vogelonderzoek.
- Noordijk, J., E. Colijn & D. Drukker 2021. Rapportage 'Beplanting Stadsosaanse Zaandam voor insecten'. – EIS2021-29, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Odé, B., B. Koese & M. Verhofstad 2020. Advies inventarisatie invasieve exoten Wetterskip Fryslân. – FLORON-rapport FL2020.045.e01, & EIS2020-33, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Reemer, M. 2020. Bijen en zweefvliegen in het Bio Science Park te Leiden: nulmeting 2020. – EIS2020-15, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Reemer, M. 2021. Advies insecten en faunapassages onder en over de A4 bij Leiden en Leidschendam. – EIS2021-18, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Reemer, M. 2021. Bijen en zweefvliegen in park Matilo te Leiden. – EIS2021-16, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Reemer, M. & M. Kos 2021. Bijen en zweefvliegen in het Groene Cirkels Bijenlandschap: herhaling 2021. – EIS2021-17, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden
- Reemer, M., S. Klumpers & Th. Zeegers 2021. Bijen en balsemien: concurrentie tussen honingbijen en wilde bestuivers in de Biesbosch. – EIS2021-09, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L. 2021. Notitie: Bijen in het Voornes Duin (Groene Strand en Duinen van Oostvoorne). – EIS2021-19, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L. 2021. Wilde bijen in het Rotterdams havengebied. – EIS2021-25, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L. & V.J. Kalkman 2021. HommelHulp Nederland 2017-2021: Eindverslag. – EIS2021-20, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L. & Th. Zeegers 2020. Insecten in de Zegenpolder in Rhoon 2020. – EIS2020-26, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L. & Th. Zeegers 2020. De Aziatische hoornaar in Nederland in 2020. – EIS2020-28, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L. & Th. Zeegers 2021. De Aziatische hoornaar in Nederland: Ervaringen 2017-2020. – EIS2021-07, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Slikboer, L., E. Colijn, D. Drukker, R. Kleukers, B. Koese, A.J. van Loon, J. Noordijk, J.T. Smit & Th. Zeegers 2021. Nederlandse insecten: meer lacunes dan kennis. – EIS2021-04, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Smit, J. & M. Reemer 2020. Bijen op heideterreinen in de Gemeente Nunspeet: nulmeting 2020. – EIS2020-16, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Smit, J.T. 2020. Bijen en wespen in vijf gebieden in Utrecht. – EIS2020-13, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Smit, J.T. 2020. Tussenrapport. Vlakdekkende inventarisatie vliegend hert in het Natura 2000-gebied Veluwe. – EIS2020-31, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- Smit, J.T. 2020. Tussenrapport. Transsectmonitoring vliegend hert in het Natura 2000-gebied Veluwe. – EIS2020-32, EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.